

Tömegoktatás, elitoktatás és a minőség

Nemes az a szándék, amely az Alaptörvénybe illesztette azt a jogot, hogy minden állampolgárt megillet a tudáshoz való hozzáférés. Ezzel azonban élni, és nem visszaélni kell. Ellentétben a közbeszédben elterjedt hiedelmekkel, a tény az, hogy minél magasabb képzettségű valaki, annál nagyobb esélye van képességeinek és képzettségének megfelelő munkahelyet találnia. Az oktatásban, és különösképp a felsőoktatásban ehhez azonban mindkét fél együttes akarata és hozzáállása szükséges. Alapvető feltétel, hogy az oktatást minden szinten a lehető legmagasabb minőségben biztosítsuk, legyen az alapképzés, mesterképzés vagy doktorképzés. Ehhez azonban egy alaposan átgondolt és a felsőoktatásban minden érdekelt fél által megvitatott, konszenzuson alapuló stratégia kidolgozása elengedhetetlenül szükséges. Voltak korábbi kezdeményezések, mint a felsőoktatási pólusok kialakítása, vagy az intézmények egymástól való korrekt elkülönítésének alapjaira építő elképzelés, de egyik se jutott el a teljes megvitatásig. A legutóbbi, 2014-es kezdeményezés ígéretes indítása érthetően megakadt a közelgő áprilisi választások miatt, hiszen nem szabad megkockáztatni, hogy a felsőoktatás átalakítása kampánytémává silányodjon. Jobb egy kiérlelt középtávú stratégia, mint egy gyorsan összeállított, ellentmondásokkal terhelt program megvalósításának elindítása, ami biztos kudarchoz vezet. A felsőoktatás nem a múlté, hanem a jövőé szól.

Az alábbiakban a magyar felsőoktatás néhány kulcsfontosságú kérdését emelem ki a címben jelzett megközelítésben.

A Bologna-reformból adódó kérdések

A Bologna-reform gyors és nem megfelelő átgondolással történt bevezetésével létrejött rendszer mindenképp korrekcióra szorul, melynek első jelei megnyilvánultak a pedagógusképzés elmúlt évi átalakításában. A reform megfontolatlan bevezetésének egyik negatív hozadéka az is, hogy a költséges alapképzést a magyar egyetemekre hagyjuk, miközben a nyugat-európai vagy amerikai egyetemek, sőt ma már a délkelet-ázsiai egyetemek is, kedvező ösztöndíj-rendszereikkel könnyen elcsábítják a legkiválóbb hallgatóinkat mester- vagy doktorképzésre. Sok területen mind a mai napig nem készültek el a megfelelő hármas tagozódású tananyagok, jegyzetek. Általános, és a hallgatók által jogosan kifogásolt gyakorlat az, hogy a mesterképzésben ugyanazt az előadást hallgathatják, amit már az alapképzésbe

► *Educatio* 2014/4. Balázs Ervin: *Tömegoktatás, elitoktatás és a minőség*, 550-554. pp.

bezsúfolt tananyagban megkaptak, s rossz esetben a doktori iskolába felvett hallgató harmadszor is találkozhat ugyanazzal az ismeretanyaggal. Kisebb egyetemek doktori iskoláiba még az ösztöndíjas helyekre sem találnak kellő számú érdeklődőt. Sajnálatos tapasztalati tény továbbá, hogy sokan azért jelentkeznek a doktori képzésre, mert szakterületük nem piacképes, a mesterdiplomával nem tudnak elhelyezkedni, és átmeneti menekülésként választják a doktori képzést. Megfigyelhető tendencia, hogy egy alapszak elvégzése után inkább egy másik alapszakot választanak a hallgatók, mintsem a továbblépést mesterszakra. Ez a mesterszakot végzetek jelentős csökkenését eredményezi, mely előrevetíti, hogy egyre kevesebb PhD képzésre jelentkező hallgatónk lesz. Az is jogos kritika a felsőoktatási intézményekkel szemben, hogy a „fejkvóta” miatt mindenkit, még „írni és olvasni sem tudókat” is felvesznek, ami jelentős színvonalcsökkenéshez vezet. Hiszen az intézmények érdeke a minél nagyobb létszám, mert mindegy, hogy a fenntartó vagy a hallgató fizet. Megfontolandó lenne az emelt szintű érettségi megkövetelése az egyetemi felvételhez. Rá kell mutatnunk arra is, hogy a felsőoktatás finanszírozásának átalakítása alapvető feltétele a több tekintetben nemzetközileg is elismert felsőoktatásunk színvonalának biztosításához. Közismert, hogy a felsőoktatás egyszerre forráshiányos és pazarló. Egy magyar professzor havi illetménye nyugat-európai kollegájához képest annak negyede, míg az Európai Unióhoz nemrég velünk együtt csatlakozó cseh egyetemi tanárok havi illetménye megközelíti a nyugat-európai illetmény mintegy hatvan százalékát. Ha az egyetemi oktatók illetményét megfelelően rendeznénk, nem kényszerülnének átoktatásokra, hogy mindennapjaikat megfelelő szinten tudják fenntartani.

Nem az egyébként kiváló Bologna-rendszerrel vannak problémák, hanem a bevezetésével nálunk kialakult anomáliákkal. Míg a tudományegyetemen az európai és angolszász példák alapján jól történt bevezetésük, addig elsősorban a versenyszférához kapcsolódó gyakorlatorientált képzések félresiklottak. Ennek egyik szembevetendő példája, hogy a korábbi ötéves agrárképzés Bologna-rendszerű átalakítása során minden egyes szakirányhoz alapképzést rendeltek, majd ugyanarra mester- és doktorképzést. Ennek a következő káros eredményei lettek:

- ♦ A korábbi százfős létszámok helyett különböző címen alakult alapképzések (egy-egy képzés alacsony hallgatói létszámmal, néhol csak öt-tíz fővel) hatalmas óraterhelést generáltak a felsőoktatási intézményekben.
- ♦ Ahol minden alapszakon indított tárgy összevonásra került, ott nem valósulhatott meg az egyes területekhez rendelhető speciális tananyag.
- ♦ Az eredeti ötéves tananyag három és fél évbe való zsúfolása eredményeképp a hallgatók nem tudták a megadott rövidebb intervallumban elvégezni azokat.
- ♦ Nem készültek el a különböző képzésekhez illeszkedő tananyagok, sok esetben csak a régi jegyzetek minimális korszerűsítésű utánnomása történt meg.
- ♦ Az alapképzések esetében a főiskolák egy része még fel sem tudott készülni egy egyetemi keretben lévő alapszak minőségi oktatására, melynek eredményeképp, bár azonos oklevelet adnak ki, a mögöttük lévő átadott tudásanyag jelentősen különbözik.
- ♦ Az eredeti felsőfokú technikai és főiskolai gyakorlatorientált képzés kiszorulásának hiátusa miatt a piac nem tud mit kezdeni a „félkész” végzett hallgatókkal. Mindezek a felsőoktatás minőségére negatívan hatottak. A korrekció mindenképp indokolt, s ott, ahol lehetőség van, a duális képzésre is törekedni kell (műszaki, agrár).

Milyen szintű napjaink felsőoktatása?

A bevezető mondatokban említett tudás megszerzéséhez alapvetően szükséges mindkét fél pozitív hozzáállása. A hallgatók képességét általában jól jellemzi a Gauss-görbe. Napjainkban e görbe alsó harmada a felsőoktatásban bent lévő, de számos ok miatt ilyen szintű képzésre alkalmatlan hallgatókat foglalja magában, majd a görbe csúcs alatti területe a hallgatók tömegét, míg a pluszban lévő leszálló ágban lévő húsz-harminc százalék az elit hallgatókat jelenti. A görbe alsó harmadában elhelyezkedő diákok alkalmatlanságának oka evidens: a létszám jelentős emelkedése, a görbének a gyenge képzettségük felé való eltolódása okozza. Az alkalmatlan hallgatók bent tartása a felsőoktatásban hátrányos, mert azok esetleges oklevele megfelelő tudásháttér hiánya miatt csak „papír” marad, elégedetlenséget okozva mind a végzett hallgatóknak, mind pedig a felvevő piacnak, a társadalomnak. Nem is beszélve arról, hogy az oktatóknak milyen többlet óraterhelést okoz felzárkóztatásuk egy-két éve, elvonva az alapvető feladataiktól azt az értékes időt, amit a tömegoktatásban „nota bene” az elitképzésre fordíthatnának. Micsoda pazarlás egy nemzetközileg elismert professzor ilyen irányú kizsákmányolása. A felsőoktatás megcsúfolása, hogy a hallgatók már csütörtök délután kivonulnak az órákról, mivel megy a vonatuk, ami annyit jelent, hogy a felsőoktatás szinte csak három napra koncentrálódik.

A hallgatói képviselő torzulása

Mindenképp átalakítandó a Hallgatói Önkormányzatok feladatainak és szerepének törvényi szintű szabályozása. A hallgatók érdekképviselője, ahogy az más országokban is megfogalmazódott és követett modell, csak a szociális ügyekre, valamint az oktatás minőségével foglalkozó kérdésekre terjed ki. A jelenlegi helyzet tarthatatlan, hiszen a túlsúlyban lévő részvétel a szenátusban, illetve egyetemi döntéshozó szervezetekben olyan kérdésekben is meghatározó, melyekben nem szabadna szavazati joggal élniük. Ki ne kedvezne a vezetőválasztáskor jelentős szavazati joggal rendelkezőknek, hiszen akkor is kampány van. Az elmúlt évtized sajnálatos tapasztalata, hogy számos hallgatói önkormányzat fő feladatának a rendezvényszervezést tekinti, és joggal kifogásolt, hogy 8-10 éves tanulói jogviszony jellemzi az önkormányzatok vezetőit, fűszerezve olyan ösztöndíjak egymásnak való adományozásával, mely többszörösen meghaladja egy-egy adjunktus fizetését is.

Az érdemi teljesítményt értékelő oktatói életpálya hiánya

A felsőoktatásban jelenlévő oktatók is – hasonlóan a hallgatókhoz – a Gauss-görbével jellemezhetők. Az úgynevezett alsó harminc százalék kényszerből marad a tanszékeken, hiszen a versenyszférában nem elegendő a felkészültségük, alkalmazásuk kényszerülte, hiszen meg kell oldani a hatalmas óraterhelést, és ennek következtében nincs idejük saját maguk továbbképzésére, kutatómunka végzésére. (Ez utóbbi minden oktatóra egyformán hátrányos.) Elengedhetetlen egy felsőoktatási életpályamodell kidolgozása, melyet egyébként a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezete is javasol. A Bologna-rendszer anomáliája eredményezte – nem utolsósorban a hibás politikai döntés – a főiskolák és az egyetemek összemosságát, a főiskolai tanár és az egyetemi tanár közti különbség nivellálását. Teljesen nyilvánvaló, hogy más minőségi követelményeket kell elvárni egy főiskolai tanártól és egy egyetemi tanártól, valamint maguktól az intézményektől. A főiskolai tanár legyen kiváló a gyakorlati, a piacot, a

gazdaságot irányító életre nevelésre, míg az egyetemi tanár az alapkutatásokra építő kutatók, fejlesztőmérnökök, orvosok és a felsőoktatás oktatói gárdájának utánpótlására koncentrálasson. A két kategória nem csereszabatos, bár vannak kiváló egyetemi tanárok, akiknek kvalitása alkalmas egy gyakorlatorientált képzésre, és ugyanez fordítva is igaz. Szigorúan betartandó az egy oktató – egy intézmény elv megkövetelése. Ne legyenek intercitty – vagy mostanra már jobban elterjedt formában – internet-professzorok. Ha nincs személyes kapcsolat az oktató és a hallgató között, akkor nem lesznek kiváló egyetemi, főiskolai műhelyek. Hiszen ehhez az kell, hogy a felsőoktatás két oldala, a hallgatók és az oktatók együttműködve követeljék meg, hogy a legmagasabb szintű képzésben csak a legjobbak vegyenek részt. Ne történhessen meg az, hogy egyes intézmények fantom-professzorokkal csábítsák a hallgatókat, olyan nagy nevekkal, akik alig tartózkodnak az adott intézményben, s idejük nem engedi meg, hogy akár két-három órát is tartsanak szemeszterenként. A hallgatók szinte naponta szembesülnek azzal is, hogy nem a nagyhírű professzor adja le a neve alatt szereplő órát, hanem egy kezdő tanársegéd vagy PhD hallgató. Találkozhatnak azzal is, hogy olyan emeritus professzorok a törzstagjai egy-egy doktori iskolának, akik már évek óta csak egy-egy nyugdíjas találkozóra néznek be volt intézményeikbe. Nem említve azt a morbid tényt, hogy doktori iskolák honlapjain évekkel ezelőtt elhunyt tanárok szerepelnek...

Az agaszto demografiai helyzet mint adottság

Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a napjaink súlyos demografiai problémái következtében a jövőben egyre kevesebb felsőoktatási életkorú fiatal lesz, s nem tűnik megoldásnak a külföldi hallgató toborzása sem felsőoktatásunk piacosítása keretében. Ez egyelőre csak egy-két speciális területen fog részleges megoldást hozni, de számos területen továbbra is súlyos gondok lesznek. A felsőoktatás jelenlegi befogadó kapacitása általában nem kihasznál, feleslegesen épült presztízsbetűházások nyűgét szenvedni az üresen álló épületekkel. De találunk olyan eseteket is, amikor több hallgató kezd el egyetemi tanulmányait, mint az adott egyetem legnagyobb befogadó kapacitású előadóterme. A felsőoktatásra szánt állami támogatás szétaprózása mind a minőség ellen való lépés. Az életképtelen és főleg minőség szempontjából kifogásolható főiskolák átszervezése elengedhetetlen. Súlyos és felelőtlen pazarlás, hogy számos azonos alapszakot egymástól harminc kilométerre lévő intézményekben indítanak el, így kis létszámokkal, jelentős óraterheléssel végzik el feladataikat, egyébként eltérő színvonalon, ahelyett hogy megosztanák azokat. Mecsi József, a Pannon Egyetem tanára a KSH adatai alapján rámutatott arra, hogy a '90-es években a műszaki tudományokat 4200-an kezdték el, és ebből 3800-an végeztek, míg tíz évvel később már 9600 hallgató kezdte el a műszaki tanulmányokat, és ugyancsak 3800 hallgató végzett (Mecsi József: Kérdések a felsőoktatás szervezési és szabályozási témáiban. Mérnökújság, megjelenés alatt). Ez a két adat arra mutat rá, hogy közel kétszer annyi hallgató van a műszaki felsőoktatásban, mint ahányan képesek azt elvégezni, és rámutat arra is, hogy megmaradt a diplomának a megfelelő színvonala. Hasonló a helyzet azonban szinte minden más szakterületen.

Az intézményi rangsorokról

Napjaink divatos kommunikációs stratégiájában nagy szerepet kapnak az egyetemi-felsőoktatási rangsorok, de azokat megfelelő fenntartással kell fogadnunk. Sok esetben manipulatívok, és nem megfelelő elemzésekre, statisztikai adatokra épülnek. Szempontjaik esetleges

hiányosságai következtében olyan intézményeket is előkelő helyre sorolnak, melyeknél a teljesítmény tényleges valóságátartalma mást mutat. A világban ismert rangsorokat nézve megállapítható, hogy szembetűnő a piac uralma, hiszen a nagy egyetemeknek a rangsorban elért előkelő helye biztosítja a nagy tandíjat fizető hallgatók számát. Ezért ezen intézmények nagy szeretettel támogatják az elsősorban erre orientáló rangsorokat. Ide illik a MAB korábbi, és a közelmúltban elhunyt elnökének, Michelberger Pál professzornak találó hasonlata a madarokról. A madaraktól elvárjuk, hogy jól repüljenek, ússzanak és fussanak. A sas kiválóan repül, de nem tud futni és úszni, a strucc kiválóan fut, de nem tud úszni és repülni, a pingvin kiválóan úszik, de nem tud repülni és totyog. Ezzel szemben a liba kicsit tud úszni, futni és repülni, de egyikben sem kiváló. Magam részéről kívánok a felsőoktatásnak és az intézményeknek sasokat, struccokat és pingvineket, de libákat nem.

Mit kíván a minőségorientált magyar felsőoktatás?

Végül foglaljuk össze – klasszikus 12 pontban – a feltett kérdésre adott választ.

1. Középtávú felsőoktatási stratégia kidolgozását az oktatásban szerepet játszó felekkel történő egyeztetéssel.
2. Az „European Standard of Guidelines” minőségbiztosítási feltételeinek maradéktalan teljesíthetőségét.
3. A Bologna-rendszer átgondolatlanul gyors bevezetésének köszönhető anomáliák felszámolását.
4. A felsőoktatási intézmények, egyetemek, főiskolák, közösségi főiskolák kategóriáinak pontos elkülönítését, feladataik és az oktatói követelmények különbözőségeinek meghatározását.
5. Felsőoktatási életpályamodell kidolgozását.
6. A felsőoktatási oktatói kar utánpótlásának biztosítását.
7. A felsőoktatásba lépő hallgatóktól emelt szintű érettségi megkövetelését.
8. Átlátható, kiszámítható és megfelelő mértékű finanszírozást.
9. Az oktatók bérezésének jelentős közelítését az európai normákhoz.
10. Az egy oktató – egy intézmény szigorú megkövetelését.
11. A Hallgatói Önkormányzatok és a Doktoranduszok Országos Szövetsége feladatainak átgondolását, az intézmények életében betöltött szerepük pontosítását.
12. A határon túli magyar nyelvű felsőoktatás oktatói gárdájának erősítését is szolgáló „sabbatical” rendszer bevezetését.